

Borut Mekina

PO KOSILU PA ŠE MALCE CERKVE ...

Thomas Luckmann. Nevidna religija, Krt, Ljubljana, 1997. 148 strani.

Čeprav je knjiga Thomasa Luckmanna (po materi Slovenca, če je to pomembno) izšla že pred več kot tridesetimi leti in je kasneje doživela vrsto prevodov (kot pravi Marko Kerševan v izvrstni spremni besedi, pa je odmevala le v strokovni javnosti, saj je morda malce težje razumljiva), se zdi, kot da je še posebej primerna za naš čas, nabit s prepiri o smislih, krizi vrednot, neenotnosti mase slovenstva in poplavi različnih kvazireligij, religij, sekt – kakorkoli jih že imenujemo.

Zdi se, kot da z zaostankom prihajamo v tisto stanje, kjer so se zahodne družbe znašle že pred časom, saj smo priča pravi poplavi razglabljanj o izgubljenosti generacije X, pasivni vdanosti med študenti, tradicionalni nazadnjaškosti novih generacij, discipliniranosti, dolgočasnosti ...

V ZDA, kjer so ti procesi prav gotovo veliko bolj poudarjeni in od koder tudi izvirajo

Luckmannovi pogledi na sodobno družbo, je v začetku osemdesetih v obliki knjige izšla case študija 200 primerov, "Habits of the Heart", ki je skušala najti odgovore na strukturne spremembe ameriške družbe. Avtorji so v knjigi zapisali: "Česar se najbolj bojimo in kar ovira novemu svetu, da bi se rodil, je, da si ne upamo opustiti in zamenjati naših lastnih sanj o privatnem uspehu za veliko bolj resnično integrirano družbo. Če tega ne bomo sposobni, bomo uničili našo ločenost in individualnost, ki se bo zrušila v odvisnost in tiranijo." (Bellah in drugi, 1986: 286)

Glede na te tendence se ne moremo upreti prerokbi, da ni zgolj privid, da se nekaj z zahodno družbo dogaja, temveč, da se ta resnično v temeljih spreminja. Morebiti zaradi vse večje specializacije in diferenciacije ta izgublja splošno dojemljiva normativna pravila. Posamezniki vse bolj živijo v ločenih svetovih, komunikacija, ki je kaj več kot izmenjava vljudnostnih fraz (empatija), pa vse težje funkcionira.

V centru teh razprav o "novi moderni družbi" je pogosto infiltrirana ideja spremenjenega odnosa do dela. Problematizira se pojem produktivnosti, išče se smisel vse večjega napredka, uspešnosti, discipliniranih pasivnih posameznikov, ki so pripravljeni zastaviti vse za uspeh, za številke. Za preučevalce religioznosti je prav tu njihovo izhodišče: Pravijo, da moderni človek uporablja religijo, da bi izboljšal svojo produktivnost, kar bi naj bilo v nasprotju z motivacijo do religioznosti ljudi "nekoč". Formira se religiozni trg, kjer se večne resnice zrelativizirajo. Vprašanje, ki ostaja, pa je, kako takšen spremenjen odnos do najpomembnejšega osmišljevalca (religije) vpliva na družbo, oziroma, s čim se je zapolnilo tisto prazno mesto, kjer je nekdaj obstajal "zadnji smisel".

Knjiga Thomasa Luckmanna je sposobna odgovoriti na nekatera od teh vprašanj, hkrati pa se zavestno distancira od moralnega vrednotenja sprememb, kar je verjetno redek primer takšne doslednosti.

Luckmann noče odgovoriti na vprašanje, ali je to dobro ali slabo, temveč le analizira spremembe. Seveda je bil pri Luckmannu takšen pristop veliko lažji, medtem ko je danes vrelišče

dovolj visoko, da se to več ne da.

V vsebinsko prvem in najboljšežnejšem delu knjige avtor poskuša razložiti nekatere pojme ter teoretično ozadje, šele proti koncu pa teorijo uporabi "v praksi", na moderni družbi.

Nekateri nadvse zanimivi in drzni zaključki, ki jih knjiga ponuja, se zdijo zelo podobni zaključkom, do katerih je prišel Max Weber v svoji študiji kitajskega konfucionizma. Čeprav je med Webrom in Luckmannom petdeset let temeljitih sprememb, čeprav oba uporabljata različno metodologijo in predmete analize, se zdi podobnost prav neverjetna.

S primerjavo obeh pristopov bi lahko sklenili, da imata kitajska družba, ki bi jo naj odločilno oblikoval konfucionizem, in moderna zahodno-evropska družba s krščansko-protestantskimi koreninami popolnoma različen (nasproten) izvor, ki pa vodi k podobnim posledicam. Kitajska družba npr. nikoli ni razpolagala s kakršnimkoli od oblasti neodvisnim etičnim (normativnim) sistemom, zahodna družba pa tega vedno bolj izgublja.

Odločilna je razlika v pojmovanju boga (s čimer je pogojen nauk o odrešitvi, ki bi naj vplival na socialno obnašanje ljudi). V konfucionizmu obstaja odsotnost personalnega boga. Zaradi potrebe po upravljanju z velikimi namakalnimi sistemi se je oblast centralizirala do te mere, da so cesarji dobili božje lastnosti (bili so smrtni bogovi, t.i. "rainmakerji"), hkrati pa je zrasla ideja še močnejše sile od samih cesarjev, ki pa ni mogla biti identična njim (torej personalizirana), temveč popolnoma nepersonalna. Tako na Kitajskem najmočnejši bogovi nimajo človeške podobe, ampak postajajo sorazmerno s svojo močjo vedno bolj nečloveški, fluidni, brez vsake oblike. Konfucionizem je k temu seveda odločilno prispeval. Najvišja sila tako postane stanje samo, neskončno obstajanje reda v bistvu status quo. Nasprotovanje redu stvari je zato greh najvišjega ranga (zato na Kitajskem vse tako dolgo traja ...). Poleg odsotnosti disidentstva, ki temu sledi, je najpomembnejša značilnost odsotnost vezi med bogom in vernikom. Neosebna moč "neba" ljudem ne govori neposredno, temveč se jim razodeva skozi način zemeljske ureditve, navade, običaje in tradicijo; vse to je del kozmičnega reda,

vsaka sprememba pa pomeni rušenje harmonije. Verniki zato ne posedujejo od oblasti in zemeljske ureditve neodvisnega normativnega sistema, nekakšnih ponotranjenih principov, ki bi jim jih takšen neoseben bog, ki ni bog, lahko posredoval. (Zato tudi niso sposobni upora v imenu višjih resnic.) Tako je odsotna še ideja naravnega prava, iz katerega v Evropi izhajajo človekove pravice, odsotno je racionalno pravo, filozofija ... Vse je le praksa brez teorije, pravi Weber.

V zahodni Evropi pa je šel razvoj v popolnoma drugo smer. Bog je postajal vse bolj "oseben", "blizu" vernikom, še posebej preko protestantizma, ki je želel pretrgati z vsemi institucionaliziranimi posredniki med njimi in bogom (Cerkv).

Socialno obnašanje, ki iz teh dveh religioznih tradicij sledi, je torej pogojeno z obljubo odrešitve, ki je konfucionizem ne pozna.

Konfucionizem tako ne definira posameznikovega obnašanja, oziroma ima pri tem majhno vlogo, kar posledično pomeni, da se od norm osvobojeni posamezniki hitro prilagajajo obstoječim socialnim rutinam (konformizem). Ni avtonomnega subjekta, življenje posameznika je le zaporedje dogodkov. Weber gre celo tako daleč, da trdi: "Od začetka našega štetja se na Kitajskem nikoli več ne pojavi kakšen resnično avtonomen mislec." (Weber 1963: 440)

Množice so ubogljive a hkrati nesposobne upora proti težavam socialnega življenja.

In prav nekaj izmed teh, zgoraj naštetih ugotovitev, naniza Thomas Luckmann v svoji "Nevidni religiji", le da govori o današnji, zahodnoevropski družbi.

Pravi, da je družbena struktura prenehala na koherenten in obvezujoč način posredovati med subjektivno zavestjo in izkustvi iz transcendence. Ne obstaja več splošen in samoumeven ter obvezujoč družbeno konstruiran model zunajvsakdanje realnosti (odsotnost splošnega normativnega sistema).

Norme posameznega podsistema postajajo vse bolj neodvisne od pravil, ki urejajo delovanje v drugih podsistemi. Religija se privatizira in postane izključna stvar zasebnega izbora na religioznem trgu, je le stvar, ki jo je mogoče kupiti. Posameznik se v kulturo in sveti kozmos vklju-

čuje kot kupec, izbira navidezno večne in vseobsegajoče norme ter etiko. Reklama za Transcendentalno meditacijo (TM) npr. pravi: "Varuje vas pred stresom in prihodnjimi boleznimi. TM je enostavna tehnika, s katero lahko razvijete vaše prave potenciale. Ne zahteva nobenega verovanja ali spremembe vašega življenja." (Bruce 1996:176)

O tem trgovanju z religioznostjo poroča tudi Weber. Na Kitajskem je bila izbira bogov pogost pojav, bogove so menjavali in trgovali z njihovimi uslugami. Leta 1455 je npr. cesar imel karajoč govor duhu hriba Tsai. Za kazen so kasneje prekinili z rituali in se bregu, katerega zaščitnik je duh bil, maščevali z golosekom (z drugimi besedami: bogove so vzgajali).

Dalje, pravi Thomas Luckmann, struktura sveta ne more več biti posredovana naslednjim generacijam. Posledica je nezmožnost izpolnjevanja vlog in delni umik iz sveta ali pa mučeništvo (pasivna vdanost v usodo in prilagoditev svetu in nedejavnost v socialnem življenju ter nemotiviranost zoperstavljanja težavam vsakodnevne življenja v konfucionizmu). Osebna identiteta prinaša s seboj obširna področja neopredeljene lastne biografije.

Če se resnično dogaja, kar lahko ugotovimo iz primerjave, to pomeni izginjanje političnega (avtonomnih posameznikov), krepitev oblasti in odnosa med oblastjo ter podaniki v obliki gospodarja in ovčic.

Seveda pa to še zdaleč ne pomeni rojstva novega "totalitarizma". Pri tem odnosu (gospodar – ovčice) je zanimivo in morda nepričakovano, da se oblast ne obnaša gospodovalno ali tiransko (kljub odsotnosti vseh kontrol – disidenstva), temveč skrbeče, saj v družbi ne obstaja boj za moč in dominacijo.

To je zgolj površna, zanimiva primerjava. A če se to res dogaja, je to prav gotovo proces, ki je tako lasten našemu svetu, da se nanj ne da posebej vplivati. A kaj reči ob zahtevi, da se moramo sprijazniti s smrtjo političnega, da moramo brez pripomb sprejeti oblast.

Anekdota iz slovenske novinarske "srenje" na čisto praktičen način predstavlja tendence, o katerih smo govorili. Ko starejši novinarji z daljšimi

izkušnjami primerjajo tisti "nekdaj" s tem "danes", pravijo, da je včasih bila sramota hoditi po tiskovnih konferencah in se posluževati vladnih virov. Danes pa baje brez tega več ne gre.

Edini strokovnjak na svojem ozkem področju je lahko le še državni uslužbenec, ki npr. novinarjem tu in tam potisne kakšno stvar pod mizo, iz katere potem nastane zgodba avtonomnega raziskovalnega novinarstva (afera).

Luckmann bi temu rekel, da se pravila in norme iz enega subsistema (npr. "zdrava pamet vsakdanjega izkustva") ne morejo več aplicirati na drug sistem. Posledice so podobne, če podaniki nimajo nobenega avtonomnega etničnega/normativnega sistema ali pa je ta tako ozko specializiran, da velja le zanj, ki si ga je sam tudi izmislil in ki ga drugi v njegovem svetu niti ne razumejo.

Knjiga Thomasa Luckmanna *Nevidna religija*, ki smo jo z velikim zaostankom dobili v slovenskem prevodu, je dobra investicija za vsakogar, ki ga ta vprašanja zanimajo. Tudi zato, ker je na koncu Marko Kerševan med svojimi mislimi predstavljal izčrpen razvoj sociologije religije v Sloveniji.

LITERATURA:

Bellah, N. Robert; Madsen, Richard; Sullivan, M. William; Swidler, Ann; Tipton, M. Steven (1986): *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*, Harper & Row, New York [etc.].

Bruce, Steve (1996): *Religion in the modern world: From cathedrals to cults*, Oxford university press, New York.

Weber, Max (1963): *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.